

УДК 75:7.07-05+7.072.2+929(477.87)

ТВОРЧИСТЬ ЗОЛТАНА ШОЛТЕСА. ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Штець В.О.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна, Львів

У статті здійснено огляд публікацій та наукових джерел, у яких розглянуто творчий доробок та життєвий шлях видатного представника Закарпатської школи живопису Золтана Шолтеса. Дані публікації структуровано та об'єднано у окремі групи, що розкривають особливості розвитку Закарпатської школи живопису та її представників; простежують етапи життєвого шляху З. Шолтеса; дають оцінку творчому методу й особливостям його живописних робіт. Залучені архівні джерела дозволяють увиразнити діяльність З. Шолтеса у Закарпатському відділенні Спілки художників України.

Ключові слова: З. Шолтес, публікація, дослідження, джерело, матеріал, мистецтвознавство, творчість.

Штець В. А. Творчество Золтана Шолтеса. Историография исследования / Национальный университет «Львовская политехника», Украина, Львов

В статье проведен обзор публикаций и научных источников, в которых рассмотрено творческое наследие и жизненный путь выдающегося представителя Закарпатской школы живописи Золтана Шолтеса. Рассмотренные публикации структурированы и соединены в отдельные группы, которые, в частности, раскрывают особенности развития Закарпатской школы живописи и ее представителей; исследуют этапы жизненного пути художника;

дают оценку творческому методу и особенностям живописных работ З. Шолтеса. Использованные архивные источники уточняют детали деятельности З. Шолтеса в Закарпатском отделении Союза художников Украины.

Ключевые слова: З. Шолтес, публикация, исследование, источник, материал, искусствоведение, творчество.

Shtec V.O. Zoltan Sholtes's creativity. Historiography of research/ Lviv Polytechnic National University, Ukraine, Lviv

This article provides an overview of publications and scientific sources, which consider creative heritage and way of life of the outstanding representative of the Transcarpathian school of painting Zoltan Sholtes. This publication is structured and united in separate groups, revealing features of Transcarpathian school of painting and its representatives; trace the stages of the artist; evaluate the creative method and features of Z. Sholtes's paintings. Archival sources allow to specify the activities of Z. Sholtes in the Transcarpathian branch of the Union of Artists of Ukraine.

Key words: Z. Sholtes, publishing, research, source, material, art criticism, creative.

Вступ. Закарпатська школа живопису вже понад півстоліття викликає посилений інтерес з боку мистецтвознавців та дослідників. Це унікальна регіональна школа отримала наукову інтерпретацію у суттєвому за обсягом числі наукових праць. Водночас, окремі питання потребують значно ширшого дослідження та розв'язання, зокрема, творчість З. Шолтеса. Пошук та аналіз наявних публікацій, присвячених життю та творчому шляху художника є необхідним кроком до розкриття таких питань, як світогляд, ключові аспекти творчої діяльності, особливості творчого методу, технічні характеристики робіт.

Дослідження публікацій та наукових джерел, що висвітлюють

творчий та життєвий шлях З. Шолтеса є **метою** даної статті. Серед **завдань** дослідження: проаналізувати та структурувати наявні публікації; зробити конкретні висновки щодо повноти викладу дослідниками матеріалу про особливості творчості та етапи життєвого шляху художника.

Виклад основного матеріалу статті. Золтан Шолтес (1909 – 1990) – видатний представник Закарпатської школи живопису. Розглядаючи його творчість у контексті розвитку образотворчого мистецтва Закарпаття ХХ ст., ми в першу чергу увиразнюємо його мистецькі здобутки у галузі пейзажного живопису. Відтак, окрім наукової реконструкції творчої спадщини митця, важливо дослідити такі питання як: становлення Закарпатської школи живопису та регіонального професійного мистецтва на тлі історико-культурного розвитку Закарпаття, а також дослідження ключових технічних та образних характеристик пленерного малярства. Для досягнення визначених у статті мети та завдань, наукові матеріали можемо об'єднати у наступні групи: дослідження, що розглядають становлення та розвиток закарпатської школи живопису та загальний історико-культурний контекст; статті та монографії, що висвітлюють питання творчої та педагогічної діяльності засновників Закарпатської регіональної мистецької школи – А. Ерделі та Й. Бокшая, а також художників – сучасників З. Шолтеса (Г. Глюка, А. Кашшая, Е. Грабовського, Е. Контратовича та ін.); наукові праці культурологічного та філософсько-естетичного спрямування, що досліджують загальні проблеми образотворчості, у тому числі теоретичні та історіографічні розвідки у галузі пленерного живопису; публікації науковців довоєнного та радянського періодів, а також часів незалежної України, присвячені творчій особистості З. Шолтеса.

Вже від початку ХХ ст. образотворче мистецтво Закарпаття стає

предметом зацікавлення багатьох дослідників. Перші спроби аналізу професійного мистецтва регіону з'являються на сторінках періодичних видань 1920 – 1940-х рр. Публікації А. Ерделі, Й. Бокшая, Я. Затлоукала, О. Изворина (Є. Недзельського), Е. Каллаї, І. Сельчанина, А. Коцки у часописах «Podkarpatská Rus», «Руська правда», «Закарпатська правда», «Огоньки», «Зоря – Najnal» містять як описову інформацію щодо тогочасного мистецтва та виставкової діяльності краю, так і мистецтвознавчі розвідки з аналізом конкретних творів та імен, пошуком методологічних та світоглядних засад творчості цілої генерації закарпатських художників [1; 2; 3]. Важливими є фахові праці Г. Островського, що дозволяють краще зрозуміти мистецькі процеси на Закарпатті наведеного періоду. Ряд його публікацій протягом 1960 – 1980-х рр. увиразнює досягнення закарпатського живопису, окреслює його локальні особливості, розкриває імена та творчі програми провідних митців [4; 5]. Доповнюють історіографію монографічні розвідки про закарпатських художників – сучасників З. Шолтеса. Такі праці допомагають дати об'єктивну оцінку загальним культурно-мистецьким процесам у хронологічних межах дослідження, виявити певні тенденції та провести аналогії між творчими програмами закарпатських митців, простежити важливі події у виставковій діяльності закарпатців, уточнити загальний контекст творчого спілкування та взаємодії між художниками, у тому числі з-поза меж Закарпаття. Важливими є огляд таких досліджень і з позиції аналізу методології та конкретних підходів у вивченні творчості того чи іншого митця. Предметом зацікавлення дослідників середини ХХ ст. була творчість А. Ерделі (праці В. Павлова (1972), Г. Островського (1974); Й. Бокшая (праці Г. Островського (1967), В. Курильцевої (1962); А. Коцки (статті Ю. Сташка (1975; 1978), Л. Попової, В. Цельтнера (1980); Ф. Манайла (статті В. Павлова (1970), Л. Попової (1980), В. Цельтнера

(1986); Е. Грабовського (стаття Л. Шандора (1962); Е. Контратовича та В. Свиди (стаття В. Мартиненко (1973, 1987); Г. Глюка (стаття Л. Владича (1983). Продовжують цей ряд праць дослідження кін.ХХ – поч. ХХІ ст. Найчастіше, це публікації у спеціалізованих виданнях, передмови та вступні статті до альбомів, авторами яких виступають працівники Закарпатського обласного художнього музею ім. Й. Бокшая. Публікації Л. Біксей, Г. Рижової, О. Приходько супроводжують усі важливі події, пов'язані з образотворчим мистецтвом краю та містять цінний фактологічний та аналітичний матеріал. Важливими є дослідження І. Небесника, що дають чітку загальну оцінку мистецьким процесам на Закарпатті [6].

Для ширшого розуміння та висвітлення загальної історико-культурної ситуації на Закарпатті у досліджуваний період, перелік історіографічних джерел поповнюється літературою, що розкриває характер суспільно-політичного, соціально-культурного та художнього життя регіону, зокрема працями В. Задорожного М. Вегеша, М. Токара, П. Магочія, І. Небесника, П. Стерчо, Ю. Гаджеги, І. Попа.

Наступну групу наукових праць складають матеріали, що стосуються безпосередньо творчості З. Шолтеса. Оскільки ґрунтовних мистецтвознавчих розвідок на дану тематику досі не було, основний масив інформації ми можемо отримати з публікацій у періодичних виданнях, а також з передмов до каталогів, що супроводжували відкриття персональних виставок. Відкривають цю групу праць матеріали закарпатських видань 1930 – 1940-х рр. Так, виставка З. Шолтеса, яка була відкрита в Ужгородському замку у 1932 р. була високо оцінена у тогочасній пресі. Зокрема, у газеті «Неделя» вийшла велика за обсягом стаття «Виставка образів о. З. Шолтейса» [7]. Подальша робота З. Шолтеса спорадично висвітлювалась у публікаціях в місцевій пресі, проте, в основному, у контексті поточної

виставкової чи пленерної діяльності художників Закарпатського відділення Спілки художників України [8; 9; 10]. У публікації В. Береца (1961), присвяченій виставці творів З. Шолтеса, автор намагається прослідкувати становлення творчої особистості митця, коротко розглядає ранній період творчості – час вирішення в художником академічних проблем, вивчення людини та середовища і, в цілому, визначення подальшого жанрового спрямування творів [11]. Водночас, автор намагається висвітлити «оспікування великих соціалістичних перетворень» у творах З. Шолтеса, та радить йому « (...) сказати вагоме мистецьке слово (...)» в атеїстичній тематиці [11, с. 4]. На жаль, такий підхід у оцінці творчості художника, як і багатьох інших закарпатців того часу, був зумовлений загальною ситуацією та ідеологією тогочасного суспільства. У публікації І.Долгоша «Велика проблема малої палітри», присвяченій щорічній обласній виставці, автор намагається віднайти в осерді Закарпатської школи живопису тісний зв'язок з ритмом соціалістичного життя, а серед творчих планів З.Шолтеса, називає « (...) ряд робіт про старе нове Закарпаття» [10, с.4]. Загалом, таких публікацій у закарпатській пресі було чимало, і у кожній з них завжди згадувалась творча постава З. Шолтеса. «Монументальність» пейзажів З.Шолтеса відмічає у своїй публікації Г. Бикова [8, с. 4]. Дещо ширші коментарі щодо творчості та життєвого шляху художника містяться у каталогах, що супроводжували персональні покази художника з передмовами О. Чернеги (1961), Ю. Сташка (1971), А. Шпакова (1973), О.Чернеги-Балли (1979), І.Чуліпи (1989), Л. Філіпа (2003) [12; 13; 14; 15]. Водночас, у даних публікаціях увага частіше зосереджена на біографічних даних митця та декларуванні З. Шолтеса як представника закарпатської школи живопису, відтак, такі важливі питання, як художня освіта, спадковість традицій та формування власного творчого методу залишаються

нерозкритими. У 2009 р. був виданий альбом «Золтан Шолтес» (упорядник В. Штець) з вступними статтями Л. Біксей та В. Штеця [16]. У альбомі зібрано максимально повний каталог творів художника, що зберігаються як у музейних так і у приватних колекціях, подано деякі біографічні дані та мистецтвознавчі характеристики творів митця.

Як було наголошено, в радянській Україні дослідник мистецтва не виявили окремого інтересу до діяльності З. Шолтеса. Ім'я художника часто згадується у мистецтвознавчих виданнях, проте ці згадки швидше доповнюють загальну картину розвитку мистецтва Закарпаття, ніж розкривають суть творчості самого художника. Практично усі згадки у енциклопедичних виданнях подають типовий інформаційний блок із зазначенням основних дат та назв робіт, як от «Словник художників України» (1973). Водночас, вже за часів незалежної України ситуація майже не змінюється і в таких енциклопедичних довідниках, як «Митці України» (1992) або «Художники України: енциклопедичний довідник» (2006) подана майже ідентична інформація, з посиланням на публікацію В. Сташка (1961). Всі вони констатують, що З. Шолтес «... працює в галузі пейзажного жанру...», а також «... вчився в Бокшяя і Ерделі».

Загалом, аналіз наявних публікацій не дає повної картини творчості художника. Величезна кількість нерозкритих питань, пов'язаних з біографічними фактами, проблемами ранньої творчості, особливо періоду навчання та становлення мистецької особистості художника; діяльністю З.Шолтеса у період відмови від сану; нерозкритими до кінця залишаються питання творчого методу художника. Зважаючи на брак публікацій, присвячених творчій діяльності З. Шолтеса, ми розширили пошук, звернувшись до наявних архівних документів, пов'язаних, зокрема з діяльністю Закарпатського відділення Спілки художників України (УРСР). Окремі справи, що

знаходяться в Державному архіві Закарпатської області (м. Ужгород) дають змогу уточнити деякі відомості щодо діяльності З. Шолтеса протягом 1959 – 1983 рр. (документи 1945 – 1959 рр. у архіві відсутні). Так, в переписках з художнім фондом УРСР, з художниками Чехословацької РСР, Угорської НР можна простежити участь З. Шолтеса у всесоюзних, обласних, міжобласних, обмінних, персональних та інших виставках [17]. Також, звіти про виставкову діяльність Закарпатського відділення Спілки художників України (УРСР) (зокрема, за 1973 – 1976 рр.) допомагає уточнити долю деяких пейзажів З.Шолтеса. Так, є інформація про покупки картин З. Шолтеса Спілкою художників СРСР, зокрема, його «Зимовий ранок» (куплений за 400 крб. поряд з картинами Коцьки, Манайла, Глюка та Кашшая) (1964).

Аналіз публікацій за темою засвідчує, що творчість З.Шолтеса, практично, не підлягала спеціальному вивченню та досі не отримала належної фахової мистецтвознавчої оцінки. Короткі оглядові та критичні репліки на сторінках періодичних та спеціалізованих видань, хоча й демонструють увагу дослідників, однак не дають вичерпної оцінки мистецькій концепції художника.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило наявність значного за обсягом та рівнем фахової інтерпретації наукового доробку критиків, мистецтвознавців та самих художників у сфері досліджень Закарпатської школи живопису. Разом з тим, окремі явища потребують подальшого вивчення. Аналіз наукових джерел довів відсутність повноцінної наукової інтерпретації творчості З. Шолтеса у фундаментальних виданнях як радянського, так і сучасного українського мистецтвознавства. Огляд цілого корпусу публікацій по темі засвідчує наявність лакун у розкритті естетично-змістової програми творів художника та певну одновекторність бачення його

творчої постави загалом. По суті, серед чималої кількості досліджень, ім'я З. Шолтеса найчастіше фігурує у певному контексті: як репрезентант школи; учень Бокшая та Ерделі; один з плеяди пейзажистів тощо. Вищесказане доводить необхідність провадження подальшого комплексного дослідження творчості З. Шолтеса, як органічного і, водночас, непересічного явища в контексті образотворчого мистецтва Закарпаття ХХ ст.

Література:

1. Изворинъ А. Сучасні руські художники / А. Изворин // Зоря – Найна – 1943. – Р.3. – Ч.1–4. – С.258-284
2. Каллаи Э. Искусство и художники Карпатского края / Э. Каллаи // Огоньки. – Ужгород, 1940. – Декабрь. – С.35 – 39. – Текст рос. мовою.
3. Коцка А. Къ выставкъ картинъ «Общества угрорусских художниковъ» / А. Коцка // Русская правда. – 1939. – 14 декабря.
4. Островский Г. Из истории искусства Закарпатья / Г. Островський // Искусство. – 1963. – № 2.
5. Островський Г. Образотворче мистецтво Закарпаття [Текст] / Г. С. Островський. – К. : Мистецтво, 1974. – 200 с.
6. Небесник І. Художня освіта на Закарпатті у ХХ столітті. Історико- педагогічний аспект / І. Небесник. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – 163 с
7. Виставка образов о. З. Шолтейса [Текст] // Неделя. – 1932. – Ч.1 – 2.
8. Бикова Г. Палітра життя / Г. Бикова // Закарпатська правда, 1973. - № 275. – 25 листопада. – С. 4
9. Чернега-Балла О. У пошуках форми і змісту / О. Чернега-Балла // Закарпатська правда, 1973. - №295. – 20 грудня. – С.4

10. Долгош І. Велика проблема малої палітри / І. Долгош // *Закарпатська правда*, 1974. - № 60. –13 березня. – С. 4
11. Берец В. Пейзажі рідного краю / В. Берец // *Ужгород*, 1961. – 20 жовтня (№ 304)
12. Ювілейна ретроспективна виставка творів Золтана Шолтеса, присвячена 60-ти річчю від дня народження художника [Образотворчий матеріал]: [каталог] / упряд. Г.Бикова; вступ.ст. Ю.Сташка. – Ужгород: 1971. – 36 с.
13. Золтан Шолтес [Образотворчий матеріал]: [альбом] / вступ. ст. А. Шпакова. — К.: Мистецтво, 1973. — 36 с.: іл.
14. Персональна виставка творів заслуженого художника УРСР Золтана Шолтеса [Образотворчий матеріал]: [каталог] / упряд. Ю. Мошай ; передм. І. Чуліпи. — Ужгород: Карпати, 1989. — 46 с. : іл.
15. Філіп Л. Меморіальна кімната заслуженого художника України З. І. Шолтеса в закарпатському обласному краєзнавчому музеї [Текст] / Л. Філіп. — Ужгород: [б. в.], 2003. — 12 с. : іл.
16. Золтан Шолтес [Образотворчий матеріал] : [альбом] / упряд. В.Штець; вступ. ст. В.Штеця, Л.Біксеї. – Л.: Ладекс, 2009. – 240 с.: іл.
17. Державний архів Закарпатської області. Ф.1544. Правління Закарпатської обласної організації Спілки художників УРСР (1945 – 1958, 1959 – 1983), оп. 1, спр. 135. Переписка с худ. фондом УССР по вопросам художественных выставок (1964), арк. 1 – 73.

References:

1. Yzvorynъ A. Suchasny rusjky khudozhnyky / A. Yzvoryn // *Zorja – Hajnal* – 1943. – R.3. – Ch.1–4. – С.258-284
2. Kallay E. Iskusstvo y khudozhnyky Karpatskogho kraja / E. Kallay // *Oghonjky*. – Uzhghorod, 1940. – Dekabrj. – S.35 – 39. – Tekst ros. movoju.

3. Коска А. Къ выставкъ картънъ «Obshhestva ughrorusskykh khudozhnykovъ» / А. Коска // *Russkaja pravda*. – 1939. – 14 dekabrja.
4. Ostrovskij Gh. Yz ystoryy yskusstva Zakarpattja / Gh. Ostrovsjkyj // *Yskusstvo*. – 1963. – № 2.
5. Ostrovsjkyj Gh. *Obrazotvorche mystectvo Zakarpattja [Tekst]* / Gh. S. Ostrovsjkyj. – K.: *Mystectvo*, 1974. – 200 s.
6. Nebesnyk I. *Khudozhnja osvita na Zakarpatti u KhKh stolitti. Istoryko-pedaghoghichnyj aspekt* / I. Nebesnyk. – Uzhghorod : Zakarpattja, 2000. – 163 s
7. *Vystavka obrazov o. Z. Sholtejsa [Tekst]* // *Nedelja*. – 1932. – Ch.1 – 2.
8. Bykova Gh. *Palitra zhyttja* / Gh. Bykova // *Zakarpatsjka pravda*, 1973. – № 275. – 25 lystopada. – S. 4
9. Chernegha-Balla O. *U poshukakh formy i zmistu* / O. Chernegha-Balla // *Zakarpatsjka pravda*, 1973. – №295. – 20 ghrudnja. – S.4
10. Dolghosh I. *Velyka problema maloji palitry* / I. Dolghosh // *Zakarpatsjka pravda*, 1974. – № 60. –13 bereznja. – S. 4
11. Berec V. *Pejzazhi ridnogho kraju* / V. Berec // Uzhghorod, 1961. – 20 zhovtnja
12. *Juvilejna retrospektyvna vystavka tvoriv Zoltana Sholtesa, prysvjachena 60-ty richchju vid dnja narodzhennja khudozhnyka [Obrazotvorchyj material]: [katalogh]* / uprjad. Gh.Bykova; vstup.st. Ju.Stashka. – Uzhghorod:, 1971. – 36 s.
13. *Zoltan Sholtes [Obrazotvorchyj material]: [aljbom]* / vstup. st. A. Shpakova. — K.: *Mystectvo*, 1973. — 36 s.: il.
14. *Personaljna vystavka tvoriv zasluženogho khudozhnyka URSSR Zoltana Sholtesa [Obrazotvorchyj material]: [katalogh]* / uporjad. Ju. Moshaj; peredm. I. Chulipy. — Uzhghorod : *Karpaty*, 1989. — 46 s.: il.

15. *Filip L. Memorialjna kimnata zasluženogho khudozhnyka Ukrajinu Z. I. Sholtesa v zakarpatsjkomu oblasnomu krajeznavchomu muzeji [Tekst] / L. Filip. — Uzhghorod: [b. v.], 2003. — 12 s.: il.*
16. *Zoltan Sholtes [Obrazotvorchyj material]: [aljbom] / uporjad. V.Shtecj; vstup.st. V.Shtecja, L.Biksej. — L.: Ladeks, 2009. — 240 s.: il.*
17. *Derzhavnyj arkhiv Zakarpatsjkoji oblasti. F.1544. Pravlinnja Zakarpatsjkoji oblasnoji orghanizaciji Spilky khudozhnykiv URSS (1945 – 1958, 1959 – 1983), op. 1, spr. 135. Perepyska s khud. fondom USSR po voprosam khudozhestvennykh vystavok (1964), ark. 1 – 73.*